

LÉNÁRT T. ANDRÁS

←
Marina Jinesta milicistalány
Mauser puskával,
Barcelona, 1936. július
→

Katalónia a 20. században

Az elmúlt évek során Katalónia kérdését folyamatosan napirenden tartotta a spanyol sajtó és a közbeszéd. A katalánok jelentős autonómiát élveznek Spanyolországban, relatív önállóságuk nagyobb, mint más spanyol autonóm közösségeké (kivéve Baszkföldet). Ugyanakkor, mivel az ország GDP-jének 20%-át ez a közösség termeli ki, a központi kormány pedig jóval kevesebbet juttat vissza a költségvetésből – ami a 2008-as válság óta egyre inkább érzékelhető –, a nézeteltérések évről évre mélyültek. Az autonómia bővítésének kérdése, valamint a Madrid és Barcelona közötti állandósult szembenállás – amelynek eddigi legkritikusabb pontja a 2017. október 1-jén tartott referendum – valós gazdasági komponensen alapszik. Hasonló jelentőséggel bír azonban a történelmi szempont: az évszázadokon átívelő események, valamint a 20. századi traumák felerősítették a függetlenségi törekvéseket.

Katalóniai címere
a középkorban

Barcelona címere
a középkorban

Szeptember 11. napjainkra szimbolikus dátummá vált: előbb a Chi-lében bekövetkező 1973-as puccs, majd a New Yorkot 2001-ben megrázó tragikus események vésték fel ezt a napot a történelemlapok lapjaira. A katalánok 1714. szeptember 11-ét tartják történelmük kulcsdátumának, amikor végleg elveszítették részleges önállóságukat.

TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

A II. Károly spanyol király halála (1700) után kezdődött örökösödési háborúban XIV. Lajos francia uralkodó unokája, Fülöp, valamint I. Lipót magyar király és német-római császár fia, Károly főherceg aspirált a trónra. Előbbit – és ezzel a Bourbon-házat – támogatta Kasztília, utóbbit (a Habsburg-dinasztiát) pedig Aragónia és annak részeként Katalónia. Miután az 1713-ban megkötött utrechti béke értelmében V. (Bourbon) Fülöp került a spanyol trónra, a katalánok ellenálltak és folytatták a harcot. Végül Bourbon Fülöp győzelmével zárult a küzdelem. Katalónia a bourbonok bosszújának áldozata lett: Fülöp megszüntette a történelmi katalán intézményeket és a hivatalos katalán nyelvhasználatot. A katalán öntudatban az maradt meg, hogy Barcelona eleste (1714. szeptember 11.) és előjogainak elvesztése egyben a leszámolást is jelentette a katalán nemzettel.

Catalunya a történelem folyamán mindvégig stratégiai pontnak számított az Ibériai-félsziget és Európa egyéb régiói között. A Pireneusokon keresztül vagy a Földközi-tenger felől jövő népcsoportok először ide érkeztek. Az ipari forradalom révén azonban Katalónia a félsziget legdinamikusabb területévé vált. A 19. század végén a katalán irodalom népszerűsége egyre növekedett, és a katalán nyelv – bár elvesztette hivatalos jellegét – a kulturális önkifejezés nyelve lett a régióban. A katalán kulturális újjászületés (*renaixença*) szolgált táptalajául a fokozódó katalánizmusnak, amely ekkor elsősorban az irodalom azon belül is a költészet és a színdarabok terén mutatkozott meg, valamint hangsúlyosabb lett a szélesebb körű autonómia igénye.

A 19. századi „újjászületés” eredményeképp a katalán nyelv és kultúra kezdte visszaszerezni társadalomszervező szerepét. Az 1714-ben elhunyt katalánokra emlékező eseményeket szer-

veztek, valamint egyre gyakrabban hangzott fel a hazafias *Els Segadors*, amelyet a 20. század végén katalán himnusszá is nyilvánítottak. Szeptember 11. hivatalos ünnepé vált (*la Diada*). Ezen a napon a függetlenség ügyéért elesett katalánokra emlékeznek, napjainkban pedig Barcelona utcáin a civil szervezetek tömegrendezvényeket rendeznek, s a katalán kormányzat is ünnepeket szervez.

Először 1901. szeptember 11-én gyűltek össze nagy számban, hogy tiltakozzanak huszonhárom katalán fiatal letartóztatása ellen. A hetvenes évektől kezdődően ezen a napon (Diada Nacional de Catalunya) megszorodtak a Katalónia függetlenségét követelő megmozdulások. A Franco-diktatúra végóráiban, valamint az 1975 és 1982 között lezajlott demokratikus átmenet első éveiben ezek a tüntetések még egyértelműen csak a kisebbség akaratát mutatták, de a nyolcvanas években nőtt a résztvevők száma.

A legnagyobb vita a spanyol és katalán történészek között a függetlenség történelmi tényeinek kapcsán áll fenn: míg a jelenleg az independentisták táborában állók arra hivatkoznak, hogy a 18. század elején elveszített függetlenségüket kívánják visszaszerezni, addig a spanyol történészek úgy vélik, már akkor sem volt szó teljes önállóságról, mivel Katalónia csak Aragóniához tartozó grófságként létezett. A 2017 őszi kiéleződött katalán konfliktus történelmi gyökerei ehhez az alapvető kérdéshez nyúlnak vissza, a történelmi megközelítésű viták is innen erednek.

A POLITIKAI KATALANIZMUS

Tovább bonyolódik a kérdés, ha a katalán nemzetről beszélünk. A politikai katalanizmus (*catalanismo*), amelynek legkiemelkedőbb alakja a politikai nacionalizmus fő teoretikusának tekintett Enric Prat de la Riba volt, nem kizárólag a jelenleg Katalóniaként ismert régiót foglalta magába. Minden olyan, egykoron az Aragón Királysághoz tartozó területre vonatkozott, ahol katalánul beszéltek. Ezek jelenleg különálló autonóm közösségeket alkotnak (Valencia, a Baleár-szigetek, illetve Aragónia egy része) vagy már nem is Spanyolország fennhatósága alatt állnak (mint a 17. század óta Franciaországhoz tartozó bizonyos területek).

Bizonyos eltérést mutat tehát, hogy a katalanizmust, illetve a katalán nem-

zet eszméjét csak kulturális jelenségként vagy földrajzi fogalomként értelmezzük. A valenciai Joan Fuster író a 20. században a politikai indíttatású katalanizmus fogalmát a legtágabban értelmezve a „katalán országok” elnevezést is használta, kiemelve, hogy kizárólag a fent említett területek összefogása és politikai egysége szavatolhatja a politikai és kulturális identitás fennmaradását. A katalanizmus megítélése emiatt egyáltalán nem egységes, de az mindenképpen igaz, hogy önmagukat katalánok vallók nem csak Katalóniában élnek.

A 19. század végén –, párhuzamosan a *Renaixença* mozgalommal – a katalán újjászületés politikai vonulatai is éledezni kezdtek. A Spanyolországban sok támogatót maga köré gyűjtő föderalizmus nyomán a katalánok úgy vélték, hogy számukra ez lehetne a járható út. Ennek létezett egy Valentí Almirall nevével fémjelzett jobboldali, köztársasági ága, egy kulturális szempontú megközelítés (a *La Renaixensa* folyóirat köré csoportosulva), valamint egy vidéki konzervatív-katolikus álláspont. Almirall kezdeményezésére ült össze 1880-ban az első Katalán Kongresszus, és megszületett a modern politikai katalanizmus, amelyhez a megerősödő burzsoázia képviselői is csatlakoztak az uralkodó nekik nem tetsző intézkedései miatt.

A századfordulón folyamatosan alakultak a különböző katalán társaságok, mint a Katalán Liga vagy a Katalán Unió. Utóbbi szervezet 1892-ben megállapodott az úgynevezett *Manresai alapelvekben* – ez tartalmazta a mozgalom politikai elveit, és egyértelműen kijelölte az önrendelkezés irányait. Követeléseikben már ekkor megjelentek azok az elemek, amelyek a katalán autonómia 20. századi törekvéseit is jellemzik. A leendő katalán alkotmány fő alkotóelemeinek szánt *Manresai alapelveket* tekinthetjük a konzervatív politikai katalanizmus első meghatározó okmányának.

KATALÓNIA ÖNTUDATRA ÉBREDÉSE

A 20. század kezdete Spanyolországban két évvel korábbra tevődik a valódi századkezdetnél: 1898-ban az ország elveszítette utolsó latin-amerikai gyarmatait is a spanyol-amerikai háborúban. Az országon úrrá lett hanyatlás nem kizárólag gazdasági és politikai

gyökerű volt, a nagy traumából következő lelki-szellemi összeomlás hatására elkezdődött az útkeresés. Ennek részeként az önazonosság is bizonytalanná vált, a „kik vagyunk?” kérdésre keresték a választ annak fényében, hogy a spanyol gyarmatbirodalom már mindörökre szertefoszlott. Az ún. 98-as nemzedék írói és gondolkodói, valamint José Ortega y Gasset filozófus fogalmazták meg a kétségbeesés okait és lehetséges megoldásait.

E súlyos krízis hatására tovább erősödött a politikai katalanizmus, mely fontos szerepet kívánt játszani az ország irányításában annak érdekében, hogy a katalánok számára kiharcolhassa az őket megillető jogokat. A 20. század elejére a Regionalista Liga tűzte zászlajára e követeléseket. A század első két évtizedében Enric Prat de la Riba vezetése alatt álló liga töltötte be a legfontosabb politikai szerepet Katalóniában.

1914-ben a négy katalán provinciából létrejött a Mancomunitat intézménye Prat de la Riba elnökletével. Ez eljárhatott közoktatási, egészségügyi és egyes közigazgatási ügyekben, s a testület hivatalos nyelve a katalán lett. A Mancomunitat létrehozatalával a központi spanyol kormány elismerte Katalónia jogát az önrendelkezés bizonyos területein.

Az 1898-as spanyol–amerikai háborúban függetlenné váló Kuba esete követendő példává vált a katalán nacionalisták számára. A spanyol uralomtól megszabaduló „Antillák gyöngye” – bár részlegesen függő viszonyba került az Amerikai Egyesült Államoktól – mintaként szolgált az elszakadni vágyó területek számára. A katalán–kubai kapcsolat rányomta bélyegét a 20. század eleji függetlenségi koncepciókra: 1925-re Spanyolországon kívül Kubában élt a legnépesebb katalán csoport, Barce-

lona után Havannát nevezték a „legkatalánabb” városnak. A gyarmati időkben Kubába költözött katalánok lettek a pireneusi félszigeti hazájuk függetlenségének legaktívabb, leghangosabb szószólói. Radikális utat követtek, nem elégedtek meg a decentralizáltabb központi irányítással és Katalónia szélesebb körű önrendelkezésével – amelylyel a spanyolországi katalánok egy része kiegyezett volna –, hanem teljes függetlenséget követeltek.

A napjaink függetlenségi csoportjainak kezében látható katalán zászló is kubai inspirációra született: a történelmi katalán lobogó ebben a változatban tartalmazza a kubai zászlóban felismerhető csillagot is – a Katalanista Unió nevű párt egyik aktivistája kubai látogatása során alkotta meg ezt a szimbólumot. Számos változata létezik, attól függően, hogy a politikai paletta melyik oldalán állók használják.

1909-ben a száznál több áldozattal járó barcelonai „tragikus hét” (a marokkói spanyol fegyveres beavatkozás kudarcai és az újabb katonai sorozások nyomán fellángolt tiltakozási hullám, amely több más katalán városra is áttért) ismét Katalóniára irányította a figyelmet. Részen ennek következményeként született meg Barcelonában a katalán munkásmozgalom számára alapvető jelentőségű anarcho-szindikalista CNT szakszervezet. A 19. századi katalán szindikalizmus mintájára alakult szervezet a 20. század eleji európai szakszervezeti mozgalmak programját is magáévá tette.

Az első világháborúban Spanyolország semleges maradt. A hadviselő felek ellátásában központi szerepet játszott a mediterrán ország, ennek megfelelően látványos gazdasági fellendülés vette kezdetét. Az országon belül Katalónia kiemelkedő fejlődést mutatott, ami vonzotta a munkaerőt: a századfordulón még 2 milliós lakosság 1936-ra 3 millióra duzzadt, s a fő vándorlási célpont Barcelona lett. Ugyanakkor a bevételek nem egyenlően osztoztak szét a társadalom minden szegmense között, elsősorban a felsőbb rétegek számára volt kedvező a javuló gazdasági helyzet, míg a középrétegek alatt elhelyezkedő csoportok, mindezekelőtt a munkások, igazságtalannak vélték a fennálló körülményeket. Az egyre súlyosbodó ellentétekre válaszul

Francó ellen mozgósító katalán plakát, 1936

1917-ben általános sztrájkhullám söpört végig az országon, Katalóniában a CNT szervezésében. Csak Barcelonában harminchárom halálos áldozattal járt a hadsereg és a sztrájkolók összecsapása.

Nagy hatással volt a munkásmozgalmra az oroszországi bolsevik forradalom, a szakszervezeteken belül alakult kommunista csoportokból kerültek ki a katalán kommunizmus vezéralakjai (a legfontosabb közöttük Andreu Nin, aki később még jelentős szereplő lesz). A CNT is megerősödött az események során, Katalóniában a munkások érdekeinek első számú képviselőjévé vált, és nagyszabású tiltakozásokat vezényelt le. Ezek között a legnagyobb az 1919 februárjában és márciusában irányított sztrájkorozat volt, amely két hónapra megbénította Katalónia teljes iparát. Miután mindkét fél fegyveresek segítségéhez folyamodott, állandósultak a súlyos sérülésekkel és halálesetekkel járó utcai harcok a munkaadók és a munkavállalók között, elsősorban szakszervezeti vezetők estek áldozatul az erőszakos cselekményeknek. A CNT tevékenysége a szervezet rendkívüli aktivitása miatt példaértékűvé vált Spanyolország más részein is.

A húszas évek elejére elmérgesedett helyzet, egyebek mellett a Marokkóban elszennvedett vereségek, valamint a társadalmi feszültségek vezettek a Miguel Primo de Rivera által végrehajtott puccshoz 1923-ban. Az új diktátor legfőbb inspirációjául Benito Mussolinit jelölte meg. A konzervatív rezsim a katalanizmust ellenségnek tekintette, annak ellenére, hogy Primo de Rivera korábban Katalónia helytartója is volt, hatalomátvételét pedig elsősorban a katalán nagytőkések támogatták. A – két évvel később feloszlott – Mancomunitat addigi eredményeit és minden nacionalizmust vagy szeparatizmust támogató irányzatot igyekeztek felszámolni. A katalán kultúrát a 20. században először – de nem utoljára – fenyegette annak a veszélye, hogy megpróbálják eltörölni a lényeges elemeit. Francesc Macià radikális katalán csoportjai szervezkedni kezdtek a diktatúra ellen, és ebben bármilyen eszközt felhasználhatónak ítélték; többek között egy XIII. Alfonz uralkodó ellen irányuló merénylet terveit is kidolgozták.

AZ ELSŐ KATALÁN ÖNKORMÁNYZAT

A Macià által még 1922-ben alapított, ma is létező Katalán Állam nevű independentista katalán párt fogta össze a sokszínű szervezkedést. Fegyveres fel-

keléssel – lehetőség szerint a Szovjetunió támogatásával – kívántak harcba szállni a rezsimmel. Macià Moszkvába utazott, s Andreu Nin közvetítésével tárgyalt Grigorij Zinovjevvel és Nyikolaj Buharinnal, de az aláírt megállapodás ellenére sem jött létre a szovjet segítséggel felálló katalán felszabadító hadsereg. 1926-ban egy Franciaország irányából bevonuló, nemzetközi önkéntesekből álló csapat létrehozásának tervét dolgozták ki, a francia hatóságok azonban megakadályozták ennek megvalósulását. A leleplezett összeesküvés miatt Macià elhagyta Spanyolországot, és a diktatúra éveit latin-amerikai száműzetésben vészelte át.

1930-ban Primo de Rivera lemondásra kényszerült, mert korábbi támogatói elfordultak tőle, a középosztály és a diákság pedig egyre gyakrabban adta jelét nemtetszésének. Miután már az uralkodó bizalmát sem élvezhette, elfogyott körülötte a levegő. Utódja csak átmeneti megoldást jelenthetett, mivel nem csak a diktatúra, de a királyság intézménye is megingott. Spanyolország-szerte erősödtek a köztársaság-párti hangok, nem volt ez másként Katalóniában sem: 1930-ban itt írták alá a spanyol és katalán szocialisták és republikánusok a San Sebastián-i paktumot, amely a köztársaság alapjait kívánta letenni, és a megállapodás szerint Katalónia is széles körű autonómiában részesült volna. Az állandósult

←
Köztársaság bejelentése Barcelonában,
1931. április 14
→

zavargások választásokhoz vezettek, s ezek eredményeként 1931. április 14-én megalakult a Második Spanyol Köztársaság.

Az új államforma kikiáltása után a Francesc Macià és Lluís Companys által irányított ERC (Katalán Köztársasági Baloldal) vált Katalónia legfontosabb pártjává. Felállt a már korábban is létező Generalitat nevű önkormányzat, s 1932-ben elfogadott statútuma (*estatuto*) kibővített jogokat biztosított Katalónia számára. Bár ezek messze elmaradtak a nacionalista oldal követeléseitől, minden korábbinál szélesebb körű önkormányzatra nyílt lehetőség. A gyakran változó jobb- és baloldali központi köztársasági kormányok és pártok vetélkedése azonban instabillá tette Spanyolországot, az egymást követő kormányfők előszeretettel vonták vissza elődeik rendelkezéseit, ezért bizonytalanná vált a régiók helyzete is. Emiatt a Generalitat is csak szűk mozgásterrel rendelkezett, de a katalán közoktatás és az egészségügy fejlesztése területén sikeres intézkedéseket hozott. A korábbi diktatúra során felfüggesztett, még a Mancomunitat által megkezdett kulturális és oktatási projektek megva-

lósítása látványos eredményekkel járt, Barcelona mellett a katalán vidéken is érezhető volt a fellendülés.

Barcelona már korábban is többször a világ figyelmének középpontjába került, 1888-ban, majd 1929-ben világtárlást rendezett, 1919-ben pedig az első Katalán Turisztikai Kongresszus helyszíne volt. A Második Köztársaság éveiben minden korábbinál komolyabb fejlesztéseket valósítottak meg, amelyek során egy valódi főváros képe bontakozott ki. Nem beszélhetünk nyugalmas időszakról: szerte az országban folyamatos tüntetések, sztrájkok és puccskísérletek zajlottak, mert sem a jobb-, sem a baloldal nem volt elégedett az éppen kormányzó erők intézkedéseivel. A bizonytalanságot csak fokozta az anarchista csoportok fellépése.

A 20. században Katalónia egy alkalommal már kikiáltotta részleges függetlenségét, ez azonban mindössze tíz órában keresztül volt életképes. 1934. október 6-án a katalán ERC-kormány vezetője, Lluís Companys elnök úgy vélte, a központi köztársasági kormányban már a monarchista és fasiszta erők hatása érvényesül, amelyek folyamatosan Katalónia önrendelkezését támadják,

ezért nincs más lehetőség, mint a Katalán Állam kikiáltása, de a Spanyol Szövetségi Köztársaságon belül. Felajánlotta, hogy a spanyol kormány is helyezze át a székhelyét Barcelonába. A kormányzati válasz nem volt kedvező: a Generalitat vezetőit letartóztatták és bebörtönözték, felfüggesztették a statútumot, és Katalónia minden fontosabb tisztségviselői posztjára a központi kormány nevezett ki megbízható személyeket. A baljós spanyol események nyomán Lluís Companys jövője megjósolható volt: a Franco-diktatúra idején, 1940 augusztusában Franciaországban fogta el őt a Gestapo, majd átadta a spanyol hatóságoknak. Október 15-én a barcelonai Montjuic erődben katonai összeesküvés vádjával kivégezték.

A POLGÁRHÁBORÚ

A spanyol köztársasági kormányok egyre kevésbé voltak urai az eseményeknek az ország egész területén, éppen Katalónia jelentett kivételt: 1936-ban, amikor megalakult a baloldali Népfront vezette (utolsó) köztársasági kormány, Barcelonában viszonylagos nyugalom honolt, a különböző oldalak párbeszédet folytattak egymással. Hamarosan azonban elborította a félszigetet az erőszak.

A baloldali kormány megdöntését célzó, 1936. július 17-én Marokkóban kezdődött katonai felkelés gyorsan átterjedt az Ibériai-félszigetre is. A több tábornok (köztük Francisco Franco, aki nem sokkal később már az első számú vezető lesz) által vezetett lázadók számos okot megjelöltek, amelyek miatt szükségesnek tartották a legitim köztársasági kormány elleni fellépést, ezek közül az egyik a spanyol egység megbontásától való félelem volt. Úgy vélték, a Második Köztársaság túl nagy autonómiát biztosított Katalóniának, Baszkföldnek és Galiciának, ezért veszélyben érezték a spanyol nemzetet. A három éven át tartó testvérgyilkos háború nemsokára természetesen Katalóniába is elérkezett. A polgárháborúval párhuzamosan forradalom is zajlott e régióban, főszerepet kapott a CNT-FAI (a már említett szakszervezet és egy anarchista szervezet együttműködése) tevékenysége. Az antifasiszta erők azonban mindenekelett egymás ellen harcoltak a hatalomért, és úgy

Barcelona, 1934. október

tűnt, a jobboldali felkelők legyőzése csak másodlagos. Ezekben a tisztogatásokban Geró Ernőnek is kiemelkedő szerep jutott mint a szovjet NKVD katalóniai megbízottjának. Rohamosan szaporodtak a pártok, szakszervezetek és egyéb tömörülések által felállított fegyveres milíciák, és ezek is állandó összeütközésbe kerültek a köztársasági kormány erőivel. Magánbörtönöket is felállítottak, amelyek a szovjet biztonsági szolgálat után a „cseka” nevet viselték, ezek közül Barcelonában hozták létre a legtöbbet, nagyrészt

az anarchista, kommunista szervezetek, valamint a csak két évig létező, de helyi szinten annál jelentősebb POUM (Egyesült Marxista Munkáspárt) irányítása alatt.

1938 tavaszáig a katalán frontvonal mellett Barcelonát érte a legnagyobb megpróbáltatás: a belharcok mellett a városok bombázása és az ellátásbeli nehézségek jellemezték a mindennapokat. Ahogyan dél felől Franco és csapatai egyre nagyobb kiterjedésű területek fellett vették át az irányítást, úgy növekedett a Katalóniában menedéket kérő köztársaság-szimpatizánsok száma; 1938 tavaszára már közel egymillió fő érkezett ide, elsősorban Madridból és Kasztíliaiból, köztük a köztársasági kor-

mány legfőbb tisztviselői és politikusai. Az év júliusában azonban megkezdődött a polgárháború egyik legvéresebb, legtöbb áldozattal járó ütközete, az ebrói csata, amely Katalónia sorsát is eldöntötte – becslések szerint a két oldalon 50-60 ezer ember vesztette életét.

A novemberig tartó ütközetben a köztársaságiak – a kezdeti sikerek után – visszavonulásra kényszerültek. Októberben már reménytelennek látszott a küzdelem, ezért Juan Negrín, a köztársasági kormány elnöke kimenekítette a Nemzetközi Brigádokat, amelyeket Barcelonában búcsúztattak el, majd az önkéntesek elhagyták az országot. A kimerült köztársaságiak már alig voltak képesek az ellenállásra. 1939 elején menekülők százai lépték át Katalóniában a spanyol–francia határt, de a francia hatóságok menekülttábornak nevezett koncentrációs táborokba zárták őket, ahonnan nehéz volt távozni. A hamarosan kirobbanó második világháború idején a Franciaországba menekült spanyolok közül többeket visszaszolgáltattak Franco kormánynak.

KATALÓNIA BÜNTETÉSE

Katalóniában a köztársaság vereségét sokan 1714-gyel (a spanyol örökösödési háború lezárulta és a Bourbonok győzelme) állítják párhuzamba, mert számukra hasonló következményekkel

A BARCELONAI MÉSZÁROS

GERÓ ERNŐ

Geró Ernő barcelonai tevékenységéről több spanyol és katalán történész és kutató – köztük Agustín Guillamón vagy José Javier Esparza – is írt az elmúlt években. Itthon Anderle Ádám végzett széles körű kutatásokat e témában, mint ahogyan Rajk László szerpéről is a spanyol polgárháborúban. Esparza úgy véli, a köztársasági oldalon az alapvető probléma abban állt, hogy a különböző csoportok nem tudtak dönteni: a forradalomé az elsőbbség vagy a polgárháborúé? Az anarchisták, a radikális szocialisták és a marxista POUM előbb a forradalmat akarták megvalósítani, a kommunisták és a szocialisták viszont a polgárháború megnyerését gondolták elsődlegesnek, majd ezt követően kívánták győzelemre vinni a társadalmi átalakulást.

Amíg az ország nagy részén zajlott a polgárháború, addig Barcelonában az NKVD, valamint a helyi kommunista és radikális baloldali erők a köztársaságiak és a Nemzetközi Brigádok táborában egyfajta vörösterrot valósítottak meg, amely több ezer áldozattal járt. Geró Ernő a Komintern megbízottjaként és az NKVD katalóniai vezetőjeként tevékenykedett ekkor, s legfőbb feladatává a trockizmus utáni „vadászat” vált. A marxista POUM vezetőjét,

Trockij korábbi személyi titkárát, Andreu Nint trockizmus vádjával meggyilkolták, és ebben Gerónek is nagy szerepe volt. Geró jelentései – amelyek egy részét az említett Guillamón publikálta spanyol nyelven 2013-ban – szerint anarchista csoportok és a trockista POUM hatalomátvételt terveztek Katalóniában, utóbbi párt tagjait még a fasizmus ügynökeinek is nevezték. Nin ellen látványos kirakatpert akartak rendezni, de végül meggyilkolták.

A POUM valóban veszélyes volt, de leginkább a sztálinizmusra nézve, mert annak ideológiai alapvetéseit tisztább, közérthetőbb formában tálalta. A polgárháború éveiben olyan külföldi személyeket tudhatott soraiban, mint Willy Brandt vagy George Orwell (utóbbi a *Hódolat Katalóniának* című könyvében írta meg emlékeit a harcokról). Geró sok korabeli politikus és harcos visszaemlékezéseiben feltűnik. A spanyol és a katalán történetírás is megemlékezik tetteiről, amelyek elsősorban negatív színezetet kapnak: nemcsak a POUM, de más szervezetek, valamint a köztársaságiak megsegítésére érkező, ezer magyar önkéntest (köztük Rajk Lászlót) is a soraiban tudó Nemzetközi Brigádok tagjai között is kíméletlen tisztogatásokat végzett.

járt. Megtorlás, üldözés, elnyomás, a részleges önállóság és a saját intézmények megszüntetése voltak a közös jellemzők. Katalónia a bűnösök közt is a legbűnösebbnek számított: egyfelől a minél nagyobb önállóságra való törekvésük rendkívül veszélyessé tette őket Franco szemében; másfelől, mivel itt tartott a legtovább az ellenállás, ezen a térségen kellett példát statuálni.

Közel 150 ezer katalánt zártak börtönbe vagy munkatáborba, és 4 ezernél több embert végeztek ki politikai okokból. A katalán politikusok, szakszervezeti vezetők és értelmiségiek döntő része száműzetésbe kényszerült, ők a negyvenes évek második felében külföldön szervezték meg (vagy szervezték újjá) a katalán pártokat és egyéb szervezeteket. A katalán nyelv használatát megtiltották minden szinten, nem jelenhetett meg a sajtóban és az oktatásban sem – hogy biztosra menjenek, a katalán tanítók egy részét áthelyezték Spanyolország más körzeteibe, a helyükre elsősorban Kasztília-ból és Andalúziából érkezett tanerő. Külön besúgóhálózatot alakítottak abból a célból, hogy a nyelv otthoni használatát is ellehetlenítsék. A katalán kultúra, szimbólumok és szokások bármilyen formában történő megjelenése tiltottá vált. A castellano spanyol nyelv kizárólagos használata, valamint a nemzetikatolikus Új-Spanyolország normái és a kulturális homogenitás váltak a követendő iránnyá, ezektől eltérni nem lehetett, mert a bűnösök árulónak, valamint – a korabeli francóista szóhasználattal élve – „*ateista judeoliberalbolshevik szabadkőműves*” öszszeesküvőnek találtattak.

Nemzetközi porondon elfoglalt helyzete (a második világháború alatt a tengelyhatalmakkal szimpatizáló, de hivatalosan semleges, majd a nem hadviselő fél státuszába helyezkedő, a háború után pedig eleinte a Nyugattal szemben álló jobboldali rezsim) miatt a Franco-diktatúra önellátásra rendezkedett be, amellyel együtt járt a szegénység, az éhínség, később a jegyrendszer és az ezzel párhuzamosan szükségyszerűen megjelenő feketepiaci kereskedelem. Az 1950-es évek elejéig Spanyolország egy romjaiból feltámadni képtelen ország képét mutatta, amely a több százezer halott emlékét sem tudta feldolgozni.

Katalónia korábban kiemelkedett a többi spanyol terület közül gazdasági sikereivel, de most soha nem látott gazdasági és társadalmi mélységekbe

Páncélautó Barcelonában, 1936

zuhant. Azonban nem mindenki adta fel. A polgárháború lezárultát követő évtizedben, de különösen a második világháború utolsó éveiben Katalóniában ellenállási mozgalom bontakozott ki: az illegalitásba tevékenykedő CNT és a POUM maradványai, kiegészülve az FNC-vel (Katalán Nemzeti Front) és a PSUC-kal (Katalónia Egyesült Szocialista Pártja) szabotázsakciókat hajtottak végre, diktatúraellenes propagandatevékenységet folytattak, valamint megpróbálták életben tartani a katalán nyelvet, kultúrát és identitást. Ezek a földalatti mozgalmak természetesen állandó üldöztetésnek voltak kitéve, a titkosrendőrség és a fegyveres testületek Katalóniában főleg rájuk koncentráltak. Ugyanakkor bátorsággal töltötték el a lakosságot: 1951 márciusában Barcelonában kitört a villamossztrájk, miután az utasok nem voltak hajlandók kifizetni a megemelt jegyárakat. A kormány visszakozott, visszaállította a régi árakat – a polgárháború óta ez volt az első alkalom, hogy a rezsim meghátrált.

Franco a hidegháborúnak köszönhette a túlélését: mivel a spanyol tábornok már a harmincas években figyelmeztetett a kommunista veszélyre, az új nemzetközi helyzetben a Nyugat szemében ő volt a „kisebbik rossz”, akinek a fennmaradása nemcsak elfogadható, hanem szükséges is a kommunizmus elleni harcban. 1953-tól a Vatikán és az Amerikai Egyesült Államok már egyezményeket kötött Spanyolországgal, így megkezdődhetett a visszatérése a nemzetközi rendszerbe. Az 1959-ben életbe léptetett stabilizációs tervvel az ország elfogadta a piacgazdaság játékszabályainak lényegét, és a modernizáció útjára léphetett, megnyitva kapuit a külföldi befektetők

előtt. A nagyrészt az Opus Dei csoport technokratái által kidolgozott intézkedések nyomán megindult a gazdasági fellendülés.

E koordinátarendszerben Katalónia is fokozatosan visszanyerte korábbi helyét a spanyol gazdaságban: megkerülhetetlen tényezővé vált, elsősorban a feldolgozóipar területén. A korábbi évszázadok során a textilipar emelte ki Katalóniát a többi régió közül, ekkor azonban már az ipari termelés diverzifikálódott, az addigiak mellé felzárkózott az acél- és a vegyipar is, jelentős külföldi tőkeinjekcióval. A nyitással együtt járt a turizmus megélnkülése, ami szintén jelentősen érintette ezt a térséget. Mindezek következményeként Katalónia belső migrációs célponttá vált: a Franco-diktatúra évtizedeiben az ország többi részéből folyamatos volt a vándorlás ebbe a prosperitásnak induló térségbe, 1940 és 1980 között megduplázódott – 3 milliőről 6 millióra nőtt – a lakosság.

Az *aperturismo* – a politikai, társadalmi és gazdasági nyitás – idején újjáéledt a katalán ellenállási mozgalom, de a korábbiaknál differenciáltabban: politikai és kulturális sokszínűség jellemezte csoportjait. 1961-ben hat vagyos katalán üzletember megalapította az *Òmnium Cultural* nevű civilszervezetet, amely a katalán nyelv és kultúra védelmét és terjesztését, valamint Katalónia függetlenségét tűzte zászlajára. A rezsim többször bezáratta a szervezet központjait, de mégis sikerült fennmaradnia, napjainkban is a függetlenségi mozgalom egyik legfontosabb motorja.

A Barça legalább olyan fontos szimbólumává vált Katalóniának, mint a Sagrada Família. Az FC Barcelona számos sportágat foglal magába, de ezek közül a futball a legismertebb világszerte. 1899-ben alapította tizenkét üzletember a svájci Hans Gamper kezdeményezésére, és az 1910-es évektől kezdődően sorra nyerték a spanyol és nemzetközi bajnokságokat. Kezdetben csak futballklubként működött, a húszas években megalakult a gyeplabda, a kosárlabda és a rugby szakosztály, később pedig további sportágaknak – így például a kézilabdának – is teret adtak.

A történelem alakulása és a politika mindig közvetlenül beleszólt az életükbe. A polgárháború során a klub akkori elnökét kivégezték a felkelő csapatok, mert tagja volt az ERC katalán függetlenségi pártnak. A Franco-diktatúra, ahogyan a nemzetiségek kapcsán minden téren, úgy a sportban is igyekezett felszámolni mindent, ami valamilyen helyi sajátosságot mutatott. Átnevezték a klubot, államilag nevezték ki annak elnökét, megváltoztatták a címerét, próbálták „katalántalanítani” a sportsapatait. Kisebb visszaesés után az ötvenes évek hozták el az aranykort a futballklub számára: ekkor jelent meg a csapatban Kubala László, majd Kocsis Sándor és Czibor Zoltán is. Az egyesület tagsága közel 40 ezer főre duzzadt, sorra

Kubala László

nyerték a bajnokságokat, és megépült Barcelonában a legendás Camp Nou stadion.

Az FC Barcelonát nem sikerült megfosztani katalán karakterétől, éppen ellenkezőleg: a diktatúra évtizedei alatt a katalán ellenállás egyik fő szimbólumává vált az ország határain belül és azokon túl is. Az ötvenes évek sikerei után visszaesések és újabb sikerosorozatok váltották egymást, a tagság létszáma viszont egyre csak

növekedett, ahogyan a nagy visszhangot kiváltó átigazolások is egyre gyakoribbak lettek. Az FC Barcelona a diktatúra és a demokrácia idején is az egyik legkiemelkedőbb futballcsapatnak számított, a nagy riválissal, a Real Madriddal folytatott mérkőzése ma is valódi nemzeti eseményt jelentenek egész Spanyolországban.

Egy független Katalónia létrejötte ezen természetesen változtatna, mert az országban érvényes sporttörvény értelmében a Barça már nem játszhatna a spanyol ligában. Ugyanakkor jelenleg is van egy kivétel, mert Andorra csapata részt vehet a ligában, tehát a lehetőség a spanyol parlament törvénymódosításán múlna. A katalánok számára az FC Barcelona továbbra is identitásuk egyik alapkövének számít, létezésük szimbóluma. Ahogyan a szlogenjük szól: „*Més que un club.*” Több, mint egy klub.

A hatvanas években tehát felélénkült a katalán kulturális élet, amelynek minden elemében a diktatúraellenes szólamok voltak érzékelhetőek. Erőre kapott az illegális katalán nyelvű könyvkiadás és a nyelvoktatás is. Ezek tökéletesen mutatták, hogy a társadalom hozzáállása is megváltozott: ha a diktatúra politikai rendszerét nem lehet ledönteni, akkor a kulturális élet felől közelítve próbálják meg azt apránként lebontani. A Barcelonától 50 km-re található Montserrat kolostor vált a kulturális ellenállás jelképes színhelyévé, ahol az apát már az ötvenes évektől kezdődően támaszává vált a katalánizmus nyelvi-kulturális átmentésének. A hallgatói- és munkásmozgalmak pedig felerősítették ezt az érzést, elsősorban az utóbbiak váltak egyre radikálisabbá, valamint a katalán kommunisták is aktivizálódtak.

1969-ben a szocialista és nacionalista pártok, szervezetek összefogásából megszületett a Katalán Politikai Erők Koordinációs Bizottsága, melynek törekvése a demokratikus szabadságjogok visszaállítása, a politikai foglyok szabadon bocsátása és a függetlenség kivívása volt. 1971-ben ebből alakult meg a Katalán Gyűlés, amelyben a pártok mellett már szakszervezeti mozgalmak, egyetemi szerveződé-

sek és szakmai kollégiumok is részt vettek. 1973-ban, amikor az ETA baszk szeptaralista terrorszervezet meggyilkolta Luis Carrero Blanco miniszterelnököt – akit Franco a jövő zálogának tartott –, ismét bekeményített a diktatúra: letartóztatási hullám indult meg, de az állampolgári tiltakozások és a nemzetközi szolidaritási kampány hatására ez gyorsan veszített erejéből. Az egyik utolsó személy, akit a diktatúrában kivégeztek, szintén katalán volt: az antifasiszta-anarchista Salvador Puig Antich 1974 márciusában került kivégzőosztag elé, miután egy lövöldözés során megölt egy rendőrtisztet. Személyére ma sokan a katalán ellenállás mártírjaként emlékeznek.

AUTONÓMIA – KORLÁTOKKAL

Francisco Franco tábornok 1975. november 20-án bekövetkezett halála után két lehetőség állt Spanyolország előtt: a diktatúra fennmarad egy úgynevezett Franco nélküli francóizmus formájában, vagy megkezdődik a demokratikus átmenet. János Károly uralkodónak elsődleges szerepe volt abban, hogy az utóbbi úton indult el az ország. A demokratikus átmenet idején, 1977-ben felálló UCD-kormány vezetője,

Adolfo Suárez fokozatosan próbálta lebontani a korábbi rezsim által kierőszakolt központosítást. Az autonómia-rendszer felállításához szükséges törvényi keretek kidolgozásával kívánták megalapozni a későbbi alkotmányt, és ehhez igyekeztek megnyerni a lehető legszélesebb körű együttműködést.

A katalánok, baszkok és gallegók történelmi jogait is ekkor ismerték el, ez pedig előfeltétele volt annak, hogy később a nemzetiségek alkotmányos jogait is szavatolhassák. Ugyanakkor a kormánynak tisztázni kellett, hogy Spanyolországot milyen területi és politikai entitások alkotják. Ekkor – és a későbbi alkotmányban is – nemzetiségeknek nevezték e népcsoportokat, elismerték nyelvi és kulturális egyediségüket, de az önrendelkezésüket igyekeztek korlátok közé szorítani. 1977. szeptember 11-én – Katalónia nemzeti ünnepén – több mint egymillió katalán gyűlt össze Barcelonában a város történetének addigi legnagyobb tömegrendezvényén, s a Generalitat és a katalán önrendelkezés azonnali visszaállítását követelték. Még ugyanebben az évben megvalósult a Generalitat restaurációja Josep Tarradellas vezetésével, aki az emigrációs évtizedekben irányította a testületet.

A spanyol Kongresszus és Szenátus által 1978-ban szentesített, majd

ugyanezen év végén népszavazás által megerősített spanyol alkotmány kimondja, hogy a spanyol nemzet egy és oszthatatlan, de elismeri és garantálja is a nemzetet alkotó nemzetiségek és régiók autonómiához való jogát, valamint egymás iránti szolidaritását. Az új alkotmány igyekezett a lehető legnagyobb konszenzust megteremteni. Az alkotmány szövegét előkészítő bizottság munkájában a katalán nacionalista csoportok is részt vettek abban a reményben, hogy minél nagyobb önállóságot sikerül elérniük. Kívánságaik természetesen nem teljesültek maradéktalanul, de az alkotmányt végül ők is elfogadták, és arra biztatták a megerősítő népszavazás résztvevőit, hogy szavazzanak igennel (ellentétben a baszkokkal, akik kezdettől fogva elutasították a szöveget, nem delegáltak tagokat az előkészítő bizottságba, a szavazáson pedig a távolmaradásra buzdítottak – emiatt Baszkföldön sokan ma sem tartják önmagukra nézve legitimnek a '78-as alkotmányt).

A szélesebb körű autonómiát, akár teljes függetlenséget kívánó csoportok ma sem elégednek meg azzal, ahogyan az alkotmány a „nemzet” és a „nemze-

tiség” fogalmakat alkalmazza; a szöveg a spanyol nemzetben belül ismeri el a különböző nemzetiségeket – így a katalánokat is –, holott ők úgy vélik, a katalánok, a baszkok és a gallegók szintén önálló nemzetet alkotnak, vagyis a demokratikus alaptörvény megfosztja őket egyik alapvető joguktól. Az alkotmány 155-ös cikkelye viszont lehetőséget ad az államnak arra, hogy ideiglenesen felfüggeszse egy autonóm közösség önrendelkezését, központi ellenőrzés alá vonja területét, sőt akár kormányát is feloszlassa.

Az 1978-ban elfogadott spanyol alkotmány nyomán 1979-ben született meg a katalán státútum. Ez biztosítja, hogy a Generalitat saját kormánnyal és törvényhozással rendelkezzen, s eljárasson azokban az ügyekben, amelyeket az alkotmány és a státútum együttesen lehetővé tesz. A helyi önkormányzat kizárólagos hatáskörébe tartozik az infrastruktúra, a kereskedelem vagy a szociálpolitika is. A központi kormány ideiglenesen átruházza vagy közösen gyakorolja az irányítást a Generalitattal az igazságszolgáltatás, az egészségügy, a közoktatás és a tömegkommunikációs eszközök kérdéseiben.

Ezekben az ügyekben a katalánok általában önállóan járnak el, amennyiben intézkedéseik nem mondanak ellent a spanyol alkotmány vonatkozó cikkelyeinek. A Madrid által hozott jogszabályok betartását a katalán kormány szavatolja. A honvédelem és a közbiztonsági szervek működése azonban központi hatáskörbe tartozik, még akkor is, ha az alkotmány minden autonóm közösség számára lehetővé tette saját rendőrség felállítását. Bár a különböző rendvédelmi szervek közötti együttműködés általában megfelelő, mégis konfliktusokra ad okot, hogy az országos rendőrség és csendőrség mellett a katalán rendőrség (Mossos d'Esquadra) is egyre kiterjedtebb kompetenciákkal rendelkezik.

A nyolcvanas évek elején megkezdődött az autonómiatörvények folyamatait szabályozó törvény előkészítése, mintaként pedig a katalán és baszk esetek szolgáltak. Az alkotmány, valamint a kiegészítő rendelkezések eredményeként jött létre a ma is fennálló 17 autonóm közösség a maga önálló intézményeivel, ugyanakkor eltérő jogokkal, valamint a két spanyol fennhatóság alatt álló város, Ceuta és Melilla Észak-Afrikában. A közösségek közül öt (Katalónia, Baszkföld, Galícia, Andalúzia és Valencia) nemzetiségi besorolást kapott, ellentétben a többi, régióknak számító területtel. Jogait és kötelezettségeiket, az önállóan kezelhető ügyeket ismét a státútumokban foglalták össze. Ezek a „kis alkotmányok” a nyolcvanas évektől kezdődően folyamatosan változtak, általában bővültek, a központi kormányzat további területeket adott át helyi hatáskörbe. Ennek alapján Katalónia és Baszkföld rendelkezik a legszélesebb körű autonómiával.

Katalónia 20. századi története egyes következménye volt a korábbi évszázadok során felgyülemlett feszültségeknek és sérelmeknek. A 21. században több kormány idején is napirendre került a katalán kérdés, az autonómia növelésének igénye és szükségessége, ám a követelések általában belpolitikai okokból legfeljebb részleges eredménnyel jártak. A katalánok egy részének megerősödött függetlenedési törekvései, valamint a központi kormány erre adott heves reakciója azonban csak az elmúlt évszázadok történéseinek figyelembevételével értelmezhetőek. ♦

Menekült Barcelonai gyerekek, 1939

